

Меланія Пелехач

Што думают Лемкы...?

Давно, бо аж сто років тому, в 1918 році, на Лемковині діяли ся великы чуда: проба унезалежніня ся од Польщы.

О тым як то было і хто брал в тым найвекшу участ можеме дознати ся з книжок, статей і фільмів, але може вартат застановити ся, што могли о тым думати просты Лемкы, селяне, ґаздове. О тым власні єст моє оповіданя.

Ґладышів, початок листопада 1918 рока

На самым краю села, далеко од крижівкы і церкви, в великій деревняній хыжы, котра стояла зараз при ріці, жыла собі лемківска родина. Як то давнійше было, утримували ся головні з ґаздівкы. Так ся складат, же голова родини, няньо Василь, был барз робітний, та і поводило ся ім добрі. Хоц дома было аж пятеро діти, то родиче дали раду оплатити найстаршій дітині, а заразом єдиній дівці, высшу школу. Яко же рідко котра баба мала тот престиж освіти, Ґанця тішыла ся в цілій околиці великым пошануваньом, а што за тым іде, ціла родина мала в селі барз великій авторитет. Часто одвіджали їх близкы, знаёмы, а і навет незнаёмы люде, жебы засягнути даякой порады.

Дост долго уж гварило ся о тым, же в Ґладышові одбуде ся важне зобраня, зато єдного листопадового вечера родина запросила сусідів

(значыт праві цілу Вірхню) і кед уж кус поспівали, зачали радити о політыці.

– Ой, як бы то добрі было коли створили бы сме свою республіку, або прынаймі прылучыли ся до Словаціі – повіл наймоладшы сын Петро – та не перенимал бы-м ся ці буде як ходити до мойой любой до Бехерова.

На тоты слова няньо Василь барз ся засмутил і з жальом повіл:

– А но так, яке то бы было страшне, як бы нас, Русинів поділила гра-ниця... А штоси мі ся видит, же можут так зробити, несмотрячы на наш маленькій нарід.

І аж слезы явили ся му в очах, але подумал хвилю і уж зо щырым усмі-хом зачал оповідаці свій плян.

– Жено моя любя, навет Ты не згаднеш што я выдумал!

– Што? Рад мі ту скоро, бо ся зачынам трапити, як так гвариш – стра-пила ся Васильова жена Параска.

– Нашы інтелігенты хочут творити республіку. Треба іх поперти! Може бы ся повело з нашой дівочки Ганці зробити даякого міністра! – по тых словах ґазда аж підскочыл з задоволіня.

– Няню, што вы повідаце, я ем просте дівча зо села... Мам што правда школу, але то не вшытко.

– Але порядна єс як мало хто! – втрутил сусід Роман.

– О то, то! – втішыл ся Василь. – А і скромна єст, а то добра і потрібна примета. Як не маш хоц кус покоры, та нич доброго не здієш.

Нараз стала сусідка Ружа спід берега і повідат:

– Та кед ваша дітина може быти міністром, та чом моя бы не могла?! Но, хоц бы напрымір од рільництва. Мій Ваньо, ґазда яких мало, все зо вшыткым першы ся обраблят! Самы знате, ці то сінокосы, ці даяке збераня плодів. Все, повідам, все першы! Іщы такі інтелігентный, знат ся добрі вести... Але він уж за старый, зато наш Гнатко, чом бы ні?

– Та повідам вам, же то не таке просте! – одозвала ся Ганця – не каж-дый ся до політыкы надає. Треба мати тото штоси, покликаня і попертя народа. Не каждый, хто лем си захоче, може быти політыком!

– Ты барз мудрі дітино думаш, одраз видно, же ся надаєш – одповіла з великом гордістю в голосі Параска.

– Мамо, повідам вам, же ніт!

На тото Василь застановил ся.

– Добрі, добрі дайме ій уж спокій... Може фактычні штоси в тым быти, хыбаль люде не будут хотіли бабы на высокым становіску, то-ж

то не пристойт, світ ся з нас може сміяти! Подумают, же сме слабы, бо як бабы на міністрів пхаме, то певно мудрых хлопів не маме. Як не Ганця, то маже наш Любко! О, од фінансів! Тепер то єм добрі выдумал! Кропком і сілю гандлує, та і знат ся на грошах, а математыку то все барз любил!

На тото з іронієм одозвал ся сусід Гриц. Тот газда мал таку примету, же не бесідувал за дуже, але як ся уж одозвал, то все было то барз цільне і вшыткых зводило на землю.

– Та може і ты одраз міністром останеш?

– Я?

– А но ты.

– А од чого?

– Певно од надзвычайні добрых думок!

І вшыткы в хыжы зачали ся сміяти з бідного Василя.

– Такій старый, а жарты ся го тримают... І то коли? Як розсуджаме будуче нашого народа?! – прібувал одгрызти ся Василь.

– Ой, уж ся не злост, як останеш знаним діячом, то часто будут тя огваряти, треба привыкати – порадила Ружа.

– Вы ся вшыткы набивайте, а так загальні то знате што такій міністер може? – Василь не давал за выграну.

– Што напрімір? – довідувала ся Ружа.

– О, тепер то каждый заінтересуваный... Но, дуже може... І на газдівці не мусит робити, і люде го шануют... То є престижне становиско, а не беле што! Такій міністер то може навет і авто мае!

– А но, штоси в тым мусит быти, же каждый ся пхат – до бесіды влучыла ся аж і сусідка Югаска

– Як ся першы зголосиме, то маме велику шансу – дале тягнул свое Василь – но, та робиме записы!

– Я! Я хочу быти од судів, а мій сын Гнатко од рільництва, так як скорше была бесіда – выкрикнула Ружа.

– Добрі, записую. А наш сын од фінансів, але то уж вшыткы знате. Хто дале? Іщы сут вільны місця!

Каждый кус ся заганьбил, вшыткы бы хотіли, жебы їх попросити, але голос забрала Югаска.

– Та я бы-м могла быти, лем не знам од чого...

– Ты? Подумаиме... О мам! Од шкільництва!

– Але як то, коли я мам лем сім кляс основной школы?

– Посмотр, моя школена і не хоче робити карєры, видно тоты школы до ничего.

І так дискусія тырвала аж до пізной ночы, єдны хотіли робити карєры в політыці, другы ім одраджали, але што до єдного вшыткы были згідны – каждый хотіл мати свою участ в тій великій події.

Гладышів, 27 листопада 1918 рока

27 листопада вкінци мало місце тото долго ждане віче в Гладышові. Зобрало ся на ним аж 2000 Лемків. Очевидно в тій толпі народа была і знана нам уж родина з Вірхні. Тото зобрания мало превелике влияния на молодых Русинів, котры одраз рішыли, же як треба буде, то будут боронити своей рідной землі, своїх прекрасных Карпат, хоц бы треба было іти з оружьем в руці. Треба спомнути, же вшыткы вышли одтамале одміненены. З каждым хвильом іщы барже хотіли ся унезалежнити і щыро вірили, же єст то можливе. Тота віра додавала ім сили і закрівала їх до борбы. Уж познали невыгоды звязаны з утворіньом границ. Всяди крутили ся пограничники, котры фурт стерегли границ і каждого, хто прібувал перейти на полудне, мали за переступника.

Очевидно родиче барз ся непокоїли о свої діти.

– Не можеме допуститы жебы нашы діти гынули – трапили ся мамы – дост уж терпління перез Талергоф, войну. Треба нам веце?

– Знам, знам жено што чуєш, але не стримаєм їх. Кєд треба буде, я тіж оддам жытя... – повіл до жены неєден муж.

– Розумію і деси глубоко в серци єм з них горда і з тебе тіж, але мам уж дост проливання кырви... Ліпше бы было обыйти ся без того. І треба ся старати так зробити.

На тым віче підняте было барз дуже важных постанов. Покликано Руску Раду в Гладышові і створено сельскы суды, котры мали займатися меншыма, легшыма переступствами. Домагано ся, жебы делегат Лемків взяв участ в медженародных мирных бесідах і так дале.

А но і, праві бы-м забыла, сусіде з Вірхні єднак не представили свого пляну на публичным форумі, бо Ганця была наравду мудра і переконала їх, же то не сут смішки. Така республика то поважна справа, зато вшыткы становиска мусят заняти поважны, мудры, вивчены люде, котрых з цілых сил треба спомагати. Так ся тіж стало.

Зато вернийме до родини з кінця Гладышова. Надія то не єдине чым чловек жыє. Наймолодшый сын, Петро, знал о тым аж за добрі. Хоц не раз сніл о свободі, то штотраз частійше навіджали го кошмары, в котрых мусіл на все розыйти ся зо свойом любом Ульяьом. Терпіл перез того страшенні. Ульяка мешкала в Бехерові, хоц не было то якоси далеко, праві нияк не міг ся з ньом стрічати з огляду на новы границі. З каждым дньом было штотраз тяжше безпечні, без нияких проблемів передостати ся на полудне. Фурт лем комбінувал як того зробити? Коли іти? Кади іти?

Раз выдумал, же закраде ся в неділю медже ночом, а дньом, закла іщы буде свитало. Мама неможливі трапила ся о сына, а няньо барз хотіл, жебы был він на службі в церкви, але докінце ся не спротивили. Петро як подумал, так тіж зробил. Спакувал сой мериндю і якісь дрібный подарок для любой. Шугай ани не лігал спати, лем нетерпеливі ждал аж буде міг выйти. Вкінци надышла долго ждана хвиля. Петро як шалений вылетіл з хыжы, мало не обудил піл села. Дале ішол барз осторожні, але так прудко, же ани ся не спохватил, як был уж в своей возлюбленной. Хоц поправді дорога была долга і тяжка, та і зморил ся хлопчыско страшні, але о тым уж не думал. Непоняте щестя прополняло його голову і серце.

– І што мы бідны тепер зробиме? Як будеме без себе жыти? – звідувал голосом полным терпліня.

– Нич ся не трап, даяк собі поради́ме... – одповіла Ульяця, хоц сама не знала ци дадут раду перейти пробу, яку принесла ім судьба.

– Мусиме поважні ся застановити што дале – тягнул Петро.

– Може справы сами ся поскладають, не горячкуйме ся, не понагляйме за барз, діждийме іщы даякій час... Претіж творят республику. То з думком о нас. Будеш виділ, вшытко буде добрі.

Хоц така одповід не до кінце переконала молодого Лемка, рюк лем коротко.

– Дай Боже!

Для молодых люди тота тема была найважнійша, але Ульяця і Петро веце уж до ней не вертали. Воліли тішыти ся собом і тым, і тепер сут разом.

Вшыткы Лемкы, так як і Петро з Ульяьом, мали надію же справа як найліпше і як найскорше ся закінчыт. Каждый мал пару причин, жебы на того ждати.

Найменше важном причыном было того, же зближали ся Різдвяны Свята і неєден Лемко мал надію сой дакус доробити гандлюючы. Вшыткы

мріяли, же по тяжких голодных роках войны, будут могли заробити на колачыкы для діти. Новы границі окропечні в тым стояли на перешкодї.

По друге, вшыткы мали уж дост войны і спорів, хотїли, жебы політычны sprawy закінчыли ся не лем по їх думці, але і скоро.

Лемкы вірили, же як они не хочут польской землі, та і Полякы не будут собі желати прав до Лемковины.

Гладышів, 4 грудня 1918 рока

Од самого рана вшыткы ходили неспокійны. Каждый застанавлял ся што ся заран стане. Вкінци няньо Василь забрал голос.

– Но, не знам як вы, але я уж не можу вытримати...

– То так як і я – одповіла Ганця – Незнаты што то ся заран выкаре на тым віче.

– Нич ся не перенимайте, бо то недобре на серце, підеме заран, та будеме видіти як ся sprawy мают – як все, залагодила Параска.

– Але як ту не думати, коли то ходит о будуче лемківського народа? Ходит о нас!

Фльоринка, 5 грудня 1918 рока

Єден з найважнішых дни в історії Лемків. То власні товды мало місце найсильніше віче, на котрым зобрало ся близко 500 делегатів з цілою Лемковины. Усталено на ним, же до часу мирной конференції в Карпатах остане утримана лемківска адміністрация, котром заряджала буде Начальна Рада Лемковины. Тото вшытко функціонувало під назвом Руска Народна Республика Лемків.

Гладышівска родина зараз по фльориньскым віче скоро спросила сусідів і одраз завязала ся горяча дискусия. Газда Василь зас зачал застанавяти ся, як бы ту запланувати Ганціну кареру в великым світі і дакус ся збогатити.

– Хотіл бы-м уж знати як то буде по тій, но знате, парижській конференції... – зачал деликатні Василь.

– Та навет не зачынай! – крикнула одраз його жена. – Кед бы не Ганця, наробил бы-с нам стыду перед таком гурмом люди на віче в Гладышові!

– Жено, ты ся лем мя фурт чыпляш, а я хочу лем добрі! Дала бы-с хоц докінчыти! Я тіж мам штоси до повіджыня!

– Уж я добрі знам, о чым ты думаеш!

– Мамо, няню, дост! – забрал вкінци голос Любко. – Уж ся не сварте! Было, минуло. Нич злого ся не стало.

– Але – не дал ся втишыти Василь і вшыткы аж заламали руки – застаналят мене барз, хто поіхат до той Франції.

– А но, мушу признати, же і я єм ся над тым дуже застаналял – одповіл сусід Роман – барз интересуюча справа.

– Такій Париж... подібно крас ест – розмріяла ся Ганця.

– Дівко, тепер то ты мене ани не злост, я єм хотіл жебы-с ся розвивала, а ты фурт лем, же не хочеш. Тепер то я уж не знам ци даст ся дашто зробити... А не было бы то зле, поіхала бы-с, новий язык чула, сыра і вина бы-с нам навезла...

Ганця лем перевернула очами.

– Та йой, дітино, ты нигде не іхаш! Абсолютні! – нараз заверещал Василь, як бы го дахто кропом полял.

– Чом єс так нараз змінил думаня? – звідала зачудувана Ружа.

– Не дай Бог там дакого познат і на все остане, або іщы гірше, гев го привезе! Треба нам ту Француза... За які гріхы?

– Уж добрі, спокійні, я ся нигде не выберам... Претіж мам гев добру роботу в школі і фраіря порядного – засміяла ся дівка.

Але Василь так ся перенял, же мало што не зомліл, а потім о вшытко обвинял Ганцю, бо то она оповідала ім о Парижу, о мирній конференції і о цілій тій світовій політыці.

Конец-кінцом на парижску конференцію, котра тырвала од 19 січня 1919 рока поіхали о. Михаїл Юрчакевич, др Александер Тиханьскій і др Ярослав Карчмарчк. Домагали ся они прилучыня Республики до Чехословачії на основі автономії. Як знаме, плян тот ся не повюл.

Петро не дозволил, жебы о його будучности рішали політыкы і іщы в грудни 1918 рока втюк до Бехерова. Оженил ся з Ульком і барз добрі собі жыли по полудньовій стороні Карпат. Лем його родиче нияк не могли ся погодити з тым, же їх сын мешкат за гором, а видят внукуы лем раз до рока, як приіхают на Лемковину окружном дорогом през Барвінок.

* * *

На конец хотіла бы-м выповісти ішы свої думкы. Хыбаль не без прычыны гварит ся, же дахто ест «впертый як Русин», бо то чыста правда. Лемкы змобілізували ся і в часі віче во Фльоринці створили свою Руску Народну Республику. По пережытю войны, Талергофу і інчых барз тяжкых хвиль могло бы ся тото здавати неможливе, але спрібували і ся повело. Як знаме, наша незалежніст не тырвала долго, але был такій момент в нашій історіі і то уж на все остане запамятане. В тяжкых моментах додае нам то силы і спрычынят, же сме горды з того кым сме.

Тоты події сперед 100 років вказуют яким сме народом. На певно барз стараме ся о свое і кед треба, годны сме ся змобілізувати і осягнуты незвычайны і важны цілі. І то є крас – наша детермінація, то якы-ма сме патріотами, яку велику вагу прикладаме до нашой землі, рідных гір Карпат.

Мали сме мрію і помалы сме ей довершали. Декотры можут уважати Республику за непотрібный твір, а сут певно і такы, котры навет сміют ся, же было то глупе. Але для мене ест ясне, же тот історичный факт треба подивляти і шанувати тых, котры творили нашу Республику.

Найліпшом нагородом для тых, котры ся тому посвятили буде тото, же будеме памятати о тым кым сме, плекалти свій язык і культуру.

Быти Лемком, потомком великих і одважных люди, то велике щестя! Памятайме о тым в кождій хвили, не лем раз до рока, коли на Ѓамбок-нижці зміняме знимку на нашу фану, жебы вказати світу, же памятаме, хоц то тіж красна і важна традиція остатніх років.

* * *

Текст тот ма розсмішати, не ображати. Представила єм в ним на свій спосіб тото, што могло ся товды діяти.